

Líknarmeðferð og líknarþjónusta á Íslandi

Undanfarin ár og áratugi hefur mikil þróun verið í líknarmeðferð á heimsvísu. Rannsóknir á þessu sviðið hafa aukist, breytingar orðið á umönnun og meðferð en einnig hefur verið unnið að því að auka þekkingu bæði heilbrigðisstarfsfólks og almennings á líknarmeðferð.

Höfundar:

Dóra Björk Jóhannsdóttir, hjúkrunarfræðingur í heimahlýnningu SAK, með framhaldsmenntun á sviði krabbameins- og líknarhjúkrunar.

Svandís Íris Hálfðánardóttir, sérfræðingur í líknarhjúkrun og verkefnastjóri líknarmiðstöðvar Landspítala.

Líkn og líknarmeðferð

Orðið líkn merkir að milda þjáningu, hjálpa eða hjúkra. Það er gert daglega á hinum ýmsu heilbrigðisstofnunum landsins sem og inni á heimilum fólks. Það að veita líknarmeðferð hefur í hugum margra einskorðast við meðferð sem veitt er við lok lífs, þ.e. þegar einstaklingur er deyjandi og því hefur það oft og tíðum valdið fólki áhyggjum og álagi þegar minnst er á líknarmeðferð. Á síðustu áratugum hefur þó orðið töluverð hugarfarsbreyting, bæði hérlandis og erlendis, þar sem reynsla og rannsóknir hafa sýnt fram á að þær aðferðir sem notaðar eru í líknarmeðferð einskorðast ekki við síðustu daga eða vikur í lífi fólks heldur er hægt að beita þeim samhliða lækningu og lífslengjandi meðferð. Kjarni líknarmeðferðar kemur fram í skilgreiningu Alþjóðaheilbrigðismálastofnunarinnar (WHO) frá 2002, þar sem segir að líknarmeðferð sé meðferð sem miðar að því að bæta lífsgæði sjúklinga sem eru með

lífsógnandi sjúkdóma og fjölskyldna þeirra. Samkvæmt WHO felst meðferðin í að fyrirbyggja og draga úr líkamlegri, sálfélagslegri og andlegri þjáningu. Líknarmeðferð á við snemma á veikindatímabilinu samhliða annarri meðferð sem notuð er til að lina einkenni en jafnframt að lengja líf. Þegar lífslengjandi meðferð er ekki lengur talin skila árangri stendur líknarmeðferðin ein og sér. Vægi líknarmeðferðar eykst því með versnandi sjúkdómi.

Almenn og sérhæfð líknarmeðferð

Gerður er greinarmunur á almennri og sérhæfðri líknarmeðferð. Allt heilbrigðisstarfsfólk á að hafa grunnþekkingu í líknarmeðferð og heilðrænni nálgun við sjúklinga. Starfsfólk á að geta aðstoðað og stutt sjúklinga, og fjölskyldur, við að lifa með lífsógnandi og/eða versnandi sjúkdóma og veita meðferð

„Aðgerðaráætlun stjórnvalda setur líknarþjónustu í brennidepil þar sem mikilvægi líknarmeðferðar er viðurkennd og efling hennar forgangsverkefni sjúklingum og fjölskyldum þeirra til góða.“

sem stuðlar að sem bestum lífsgæðum viðkomandi, óháð sjúkdómsgreiningu eða sjúkdómsstigi. Starfsfólk á öllum heilbrigðisstofnunum landsins sinnir því almennri líknarmeðferð í starfi.

Sérhæfð líknarmeðferð hefur sömu markmið og almenn líknarmeðferð en hefur yfir fleiri úrræðum að ráða til að ná þessum markmiðum. Í sérhæfðri líknarmeðferð er megináhersla á að sinna sjúklingum með versnandi sjúkdóma og erfiðum, fjölþættum og flóknum einkennum af ýmsum toga. Það starfsfólk sem vinnur í sérhæfðri líknarþjónustu vinnur nær eingöngu með þessum hópi skjólstæðinga og hefur oft aflað sér aukinnar menntunnar á þessu sviði og býr yfir viðtækri reynslu og þekkingu. Fjórir sérfræðingar í líknarhjúkrun starfa nú innan sérhæfðrar líknarþjónustu Landspítala, einn í HERU (sérhæfðri líknar-heimarþjónusta Landspítala), einn á líknardeild og tveir í líknarráðgjafarteyminu.

Framhaldsnám í krabbameins- og líknarhjúkrun er kennt við HA og HÍ. Báðir háskólarnir bjóða upp á meistara-nám auk doktorsnáms. Nokkrir læknar hafa lokið samnorrænu sérfræðinámi í líknarlækningum en árið 2015 voru líknarlækningar viðurkennd sem undirsérgræin í sérfræðilækningum hér á Íslandi.

Sérhæfð líknarþjónusta á Íslandi

Uppbygging sérhæfðrar líknarþjónustu hófst ekki fyrr en á níunda áratug síðustu aldar hér á Íslandi. Heimahlynning Krabbameinsfélag Íslands hóf störf 1987 og var starfrækt til ársins 2006 en þá flutti starfsemin á Landspítalann og varð að Heimahlynningu Landspítala. Heimahlynning á Akureyri hóf svo störf 1992 og hjúkrunar- og ráðgjafarþjónustan Karítas árið 1994. Í dag eru Heimahlynning Landspítala og Karítas sameinaðar; HERA er sérhæfð líknarþjónusta (Heima-Eftirlit-Ráðgjöf-Aðstoð). Líknarráðgjafarteymi Landspítala var stofnað 1997 og líknardeild Landspítala árið 1999. Líknarlæknar og hjúkrunarfræðingar líknarráðgjafarteymis sinna einnig sjúklingum á göngudeild spítalans. Heimahlynning á Akureyri hefur verið hluti af Sjúkrahúsinu á Akureyri síðan árið 2019.

Starfsfólk sérhæfðrar líknarþjónustu hefur í gegnum árin sinnt skjólstæðingum og fjölskyldum þeirra, innan sem utan sjúkrahúsa, veitt starfsfólki ráðgjöf, sinnt fræðslu sem og kennslu og starfsþjálfun nema í hinum ýmsu heilbrigðisgreinum. Einnig hefur starfsfólk tekið þátt í og sinnt rannsóknum og þróunarvinnu.

Aðgerðaráætlun

Árið 2021 birti heilbrigðisráðuneytið fimm ára aðgerðaráætlun varðandi líknarþjónustu á Íslandi. Þar er birt sú stefna að bæta aðgengi allra landsmanna að líknarþjónustu með því að samræma og samhæfa líknarþjónustu á landsvísu. Aðgerðaráætlunin er byggð á tveimur skýrslum sem áður höfðu verið unnar: Samþætting líknar- og lífslokameðferðar: Norðlenska líkanið og skýrslu um Framtíðarskipan líknarþjónustu á Íslandi – með sérstakri áherslu á höfuðborgarsvæðið, Suðurnes, Vesturland og Suðurland.

Það er ánægjulegt að aðgerðaráætlun varðandi líknarþjónustu hér á landi sé fyrir hendi en starfsfólk í sérhæfðri líknarþjónustu hefur lengi kallað eftir slíkri áætlun. *Í aðgerðaráætluninni eru lagðar til aðgerðir til að efla og byggja upp líknarþjónustu á sérgreinasjúkrahúsum og einnig á hjúkrunarheimilum og í þjónustu við fólk í heimahúsum. Við gerð þessarar áætlunar voru höfð til hliðsjónar fyriræmi WHO um að líknarmeðferð skuli vera hluti af almennri heilbrigðisþjónustu aðildarríkja WHO.*

Aðgerðaráætlun stjórnvalda setur líknarþjónustu í brennidepil þar sem mikilvægi líknarmeðferðar er viðurkennd og efling hennar forgangsverkefni sjúklingum og fjölskyldum þeirra til góða. Þar er lögð áhersla á aðgengi að þjónustu, stuðning og eflingu þekkingar sem og að tryggja þurfi gæði líknarþjónustu á stofnunum og í heimahúsum.

Aðgengi og efling þekkingar

Í aðgerðaráætluninni er meðal annars lagt upp með að auka eigi aðgengi fagfólks að sérfræðiþekkingu á líknarmeðferð og vinna að því að efla þekkingu fagfólks á líknarmeðferð, bæði á stofnunum og í heimahjúkrun. Áætlunin miðar líka að því að sérhæfð líknarmeðferð standi öllum sjúklingahópum til boða og að tryggja eigi gæði líknarþjónustu á hjúkrunarheimilum og í heimahúsum. Þó að vel sé gert þegar líknarmeðferð er veitt skjólstæðingum víða um land, má alltaf betur gera og fagfólk hefur sýnt vilja til eflingar líknarþjónustu enn frekar. Í áætluninni er gert ráð fyrir að sérgreinasjúkrahús landsins, sem eru Landspítali og Sjúkrahúsið á Akureyri verði ráðgefandi og leiðandi í samhæfingu þessarar þjónustu á landsvísu.

Í dag er hægt að fá sérhæfða líknarráðgjöf hjá líknar-ráðgjafarteymi Landspítala. Slík ráðgjöf getur meðal annars falið í sér ráðgjöf til heilbrigðisstarfsfólks við

Svandís Íris Hálfðánardóttir

Dóra Björk Jóhannsdóttir

mat og meðferð einkenna, vegna meðferðar við lok lífs eða vegna erfiðleika í samskiptum. Á Sjúkrahúsinu á Akureyri hefur teymi Heimahlynningar séð um sambærilega ráðgjöf til hjúkrunarfræðinga, bæði innan spítalans og til annarra stofnana á svæðinu, en þar er unnið að því að stofna líknarráðgjafarteymi.

Líknarmiðstöð á Landspítala og SAK

Í fyrrnefndri aðgerðaráætlun er lagt til að líknarmiðstöð sé starfrækt á báðum sérgreinasjúkrahúsum landsins þ.e. á Landspítala og á Sjúkrahúsinu á Akureyri. Skilgreining á líknarmiðstöð er að það sé þekkingareining sem rekin er á sérgreinasjúkrahúsum og starfi í nánnum tengslum við líknardeildir. Slíkri líknarmiðstöð er ætlað að veita ráðgjöf til þjónustuveitenda um allt land, stuðning, fræðslu og þjálfun. Fyrirhugað skipulag líknarmiðstöðvar er að þar sé aðgangur að líknarráðgjafarteymi, sérhæfðri líknardeild, heimaþjónustu og göngudeild.

Í kjölfar aðgerðaráætlunarinnar var líknarmiðstöð Landspítala stofnuð á vormánuðum 2021 og hefur aðsetur í húsnæði líknardeildarinnar í Kópavogi. Að baki miðstöðinni er sérhæfð líknarþjónusta Landspítala: legudeild, líknarráðgjafarteymi, HERA og göngudeild líknarlækna og hjúkrunarfræðinga líknarráðgjafarteymis.

Snemma árs 2022 hófst svo vinna við stofnun líknarmiðstöðvar við Sjúkrahúsið á Akureyri sem er í mótun, unnið er að því að koma þar af stað líknarráðgjafarteymi. Það er gert í samvinnu við Heimahlynningu SAK sem er sérhæfð líknar- og lífslokabjónusta í heimahúsum.

Líknarmiðstöðvum Landspítala og Sjúkrahússins á Akureyri er m.a. ætlað að stuðla að samþæfingu líknarþjónustu á landsvísi og auðvelda aðgengi heilbrigðisstarfsfólks að fræðslu og sérfræðiráðgjöf.

Líknardeild og líknarrými

Ein sérhæfð líknardeild er starfrækt á Íslandi og er hún staðsett í Kópavogi. Almenn níu rúma líknardeild aldraðra er á Landakoti en hún er sérstaklega ætluð einstaklingum sem eru á síðustu vikum lífs síns. Samkvæmt stefnu stjórnvalda er stefnt að fjölgun líknarrýma á landsvísi, svo allir landsmenn hafi aðgang að þeim sem næst sinni heimabyggð. Á Selfossi hafa fjögur almenn líknarrými nýlega verið opnuð og þar leggjast inn sjúklingar með sjúkdóma á lokastigi sem metið er að eigi innan við sex mánuði eftir ólifaða. Á sjúkrahúsinu á Akureyri hefur það verið sett í stefnumótun að opna líknarrými og hefur vinnuhópur verið stofnaður sem nú vinnur að þarfagreiningu og áætlað að þeirri vinnu ljúki í árslok 2022.

Framtíðarsýn

Markmiðið með stofnun líknarmiðstöðva er að hægt verði að efla og samræma líknarþjónustu á sjúkrahúsum, hjúkrunarheimilum og í heimahjúkrun um allt land. Að það verði meðal annars gert með því að efla ráðgjöf og bjóða upp á fræðslu og þjálfun starfsfólks í líknarmeðferð. Þörf er á að meta fræðsluþarfir, skipuleggja ýmiss konar fræðslu og gera fræðsluefni aðgengilegt öllum fagstéttum. Einnig er þörf á að auka þekkingu og skilning almennings á líknarmeðferð.

Til þess að markmiðin í aðgerðaráætluninni náist þarf m.a. viðtækt samráð og samvinnu ýmissa aðila og stofnana. Eitt er að auka þekkingu en ekki er síður mikilvægt að aðgengi skjólstaðinga að viðeigandi þjónustu sé tryggt allan sólarhringinn ef á þarf að halda.

Þegar horft er til annarra landa varðandi líknarmiðstöðvar er oftast um að ræða staði þar sem veitt er hágæða líknarmeðferð, stundaðar eru rannsóknir og boðið er upp á ráðgjöf og kennslu. Einnig eru líknarmiðstöðvar oft samþæfingaraðilar varðandi líknarþjónustu. Sem dæmi má taka að í Noregi, þar sem fimm milljónir búa, má finna fjögur svokölluð Centre of Excellence for Palliative Care þar sem áhersla er á rannsóknir, kennslu og þróun líknarþjónustu fyrir ákveðin svæði í samstarfi við fagfólk úr nærumhverfi sjúklinga.

Í aðgerðaráætlun stjórnvalda er m.a. lagt upp með að efla eigi þekkingu fagstétta og almennings á líknarmeðferð og líknarþjónustu til skjólstaðinga á stofnunum og í heimahúsum til að bæta lífsgæði þeirra. Framtíðarsýnin er að allir þeir einstaklingar sem hafa alvarlega sjúkdóma njóti sem besta lífsgæða og fái umönnun og meðferð sem er í takti við markmið þeirra og óskir.